

Diskuse o nalezincích v habsburské monarchii 19. století optikou dobových spisů

Markéta Skořepová

DOI: 10.21104/CL.2026.2.03

Debates on Foundlings in the Nineteenth-Century Habsburg Monarchy
through Contemporary Writings

Abstract

The article examines debates on foundlings in Bohemia and in the Habsburg Monarchy during the 19th century. It traces the transformation of foundling hospitals from Enlightenment-inspired institutions for poor pregnant women and their children into contested social institutions criticized for high mortality, financial costs, and alleged moral consequences. The study focuses on how foundling hospitals were represented in contemporary medical, social, philanthropic, and literary texts. Using approximately 40 publications from the period 1848–1916, it analyzes the arguments employed by their authors. The article demonstrates that debates gradually shifted from concerns about unmarried mothers to an increasing emphasis on children's welfare.

Key words

foundlings, maternity hospitals, foundling hospitals, philanthropy, 19th century

Acknowledgment

Článek vznikl v rámci grantového projektu Grantové agentury České republiky S 24-11382S *Nalezenci. Péče o děti bez rodičů ve venkovském prostředí 19. století* řešeném na Filozofické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích.

Contact

PhDr. Markéta Skořepová, Ph.D., Historický ústav, Filozofická fakulta, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Branišovská 31a, 370 05 České Budějovice, Czech Republic; e-mail: skorem00@ff.jcu.cz
ORCID iD 0000-0003-2662-3137

Jak citovat / How to cite

Skořepová, Markéta. 2026. Diskuse o nalezincích v habsburské monarchii 19. století optikou dobových spisů. *Český lid* 113, 2: 183–208.
<https://doi.org/10.21104/CL.2026.2.03>

Péče o „nalezence“ v dlouhém 19. století představovala specifický sociální problém, či spíše specifické řešení závažných sociálních problémů. K odkládání nechtěných novorozenců samozřejmě docházelo vždy, nicméně k legalizaci tohoto počínání za pomoci vytvoření sítě specializovaných nalezinců došlo až na konci 18. století. Soustavné posilování toho systému a rostoucí „poptávka“ po jeho službách vytvořila v průběhu 19. věku z nalezinců v habsburské monarchii skutečný fenomén, jehož součástí se každoročně stávaly tisíce dětí (Tinková 2010: 93–152).

Trend budování institucí pečujících o nechtěné novorozence vycházel z tradice románských zemí, zejména Itálie, kde se již ve středověku vedle propracované institucionální péče o sirotky rozšířilo odkládání dětí na veřejných místech a jejich výchova ve speciálních ústavech (Sandri 2003). Francouzské, respektive pařížské instituce raného novověku pečovaly především o děti odložené v ulicích, případně narozené ve špitálech Hôtel Dieu nebo v Salpêtrière (Delasselle 1975). Z fungování italských nalezinců čerpal inspiraci Napoleon I., když nechal v každém departmentu zřídit nalezinec včetně otočného zařízení umožňujícího zcela anonymní odložení dítěte. V druhé polovině 19. století byly tyto „tours de l'abandon“ rušeny a nahrazeny kanceláři, kde bylo třeba dítě odevzdat osobně, zejména v Paříži a průmyslových oblastech však odkládání dětí zůstávalo velmi rozšířenou praxí (Dubois 2008; Brunet 2011). Severní, respektive protestantské země šly spíše cestou ochrany a disciplinace svobodných matek, i když i zde existovaly domovy přijímající nechtěné děti neprovdaných žen. Nejslavnější byl zřejmě londýnský Foundlings hospital, otevřený roku 1739 a podporovaný řadou významných mecenášů, kam byly děti přijímány po předložení dobrozdání o charakteru matky (Scheetz-Nguyen 2007). Vlastní cestou šlo Německo, které cílilo spíše na podporu svobodných matek formou zřizování útulků, poraden a vyplácení podpor, aby se mohly (a musely) o své děti postarat samy (Ulbricht 1985).

Instituce pro ženy v nouzi a děti bez pečujících rodičů samozřejmě existovaly i v raně novověké habsburské monarchii, finančně však závisely na soukromých nadacích a jejich geografický dosah i kapacita byly minimální. Například ve Vídni již od počátku 18. století těhotným ženám poskytoval azyl špitál St. Marx. V Praze byl v roce 1762 z popudu Marie Terezie založen dům sv. Máří Magdaleny, později sloučený s Vlašským špitálem, kde mohly svobodné ženy porodit a zároveň odložit nechtěného potomka. Zejména na medicínskou pomoc rodičkám se soustředil soukromý porodní ústav lékaře a demografa Johanna Melitsche otevřený v roce 1787.

Zásadní systémovou změnu přinesla „direktivní pravidla“ císaře Josefa II., podle jehož představ měla všechna hlavní zemská města disponovat sadou charitativních zařízení, zahrnující vedle chorobince a nemocnice

i porodnici a nalezinec (Svobodný – Hlaváčková 1999: 34–41; Tinková 2010: 327–340; Hlavačka – Cibulka: 41–45). Posledně jmenované instituce měly být propojené a sloužit stejným cílům: umožnit svobodným matkám anonymní a bezpečné slehnutí, zabránit tak horšímu zlu – potratům a infanticidě, v duchu kameralistických zásad posílit populaci o zachráněné dětské životy a v neposlední řadě zlepšit lékařskou a babickou praxi prostřednictvím klinické výuky v porodnicích (Pawlowsky 2001: 25–45; Halířová 2009; Halířová 2012: 111–151). V průběhu osmdesátých let 18. století v monarchii skutečně vznikla síť státem řízených a financovaných institucí, které pracovaly celá desetiletí: ve vztahu k Českým zemím je třeba zmínit především porodnici a „Findelhaus“ ve Vídni (1784–1901) a podobné zařízení v Linci (1788–1869). Kolem poloviny 19. století, v době největšího rozmachu nalezinecké péče, ovšem v habsburské monarchii fungovaly nalezince i v Štýrském Hradci, Innsbrucku, Lvově, Krakově, Lublani, Terstu, Zadaru, Kotoru, Dubrovniku, Šibeniku a Splitu; žádná instituce tohoto typu však nevznikla v Uhrách (Presl 1886). Přímo na území dnešní České republiky byly porodnice s nalezinci zřízeny v Brně a Olomouci; nejvýznamnější byl ovšem ústav v Praze, který navazoval na zmiňovaná starší zařízení a svou činnost ukončil až po druhé světové válce (Tinková 2010: 116, 141, 329; Svobodný – Černý 2023: 223).

Dlouhá desetiletí se záměry císaře Josefa II. dařilo naplňovat jen částečně: porodnice byly sice hojně využívány, ale drtivá většina těch, kteří zde spatřili světlo světa, velmi rychle umírala (Šubrtová 1968). Děti narozené v porodnicích tak zprvu představovaly především finanční zátěž, spojenou s chodem instituce a placením externích kojných, nikoli sociální problém, protože počty těch, které dorostly alespoň školního věku, byly minimální. To se ale v průběhu 19. století změnilo. Rostoucí počet obyvatelstva ve velkých městech způsobil i stoupající počet „klientek“ porodnic. Všeobecné zlepšení úmrtnostních poměrů, zvýšení nároků na péči i zintenzivnění kontrol pěstounských rodin způsobilily pozvolné zvýšení šancí odložených dětí na přežití prvních let života, byť jejich úmrtnost vždy přesahovala běžnou úroveň dětské mortality (Pawlowsky 2001: 61–87, 199–209).

„Nalezenci“ se tak stávali čím dál viditelnějším problémem, který nejpozději po polovině 19. století překonal hranice zemských měst, kde se instituce pro odložené děti nacházely, i jejich blízkého okolí, odkud přicházely první pěstounky ochotné za úplatu přijmout několik dnů či týdnů staré miminko a po několik let je vychovávat spolu s vlastním dítětem. Přetlak v nalezincích, měnící se možnosti obživy v těsném okolí velkých měst, lepší dopravní dostupnost i efektivnější tok informací způsobilily, že se geografický okruh pěstounství, a tedy i fyzické přítomnosti odložených dětí rozšířil (Výroční zpráva 1897: 181–183 + mapová

příloha). Se zavedením domovského práva v roce 1863 se děti odrostlé péči nalezince začaly „vracet“ do domovských obcí svých matek, kam právně příslušely a které nyní měly povinnost se o ně postarat (Hlavačka – Cibulka 2015: 111–118). Povědomí o nich tedy vzrůstalo a rostl i zájem nejrůznějších autorit o zajištění jejich životů, zdraví a výchovy. V českých zemích se přitom problém nalezenců netýkal jen dětí narozených a odložených ve zdejších zemských porodnicích, protože z Čech a Moravy se rekrutoval velký počet pěstounek pracujících pro vídeňský nalezinec (Pawlowsky 2001: 172–188; Skořepová 2025).

Předložený text se zabývá obrazem nalezinců v dlouhém 19. století v různých typech dobových odborných a literárních textů. Pomíjí právní a úřední dokumenty, kterým bude pozornost věnována na jiném místě; soustředí se na publikace mající charakter analýz, rešerší, či popularizačních statí, zpracovaných obvykle se záměrem obhájit, či naopak kritizovat různé přístupy k nalezené péči. Jen okrajově se zabývá jejich obsahem, kterým jsou statistiky, lékařská pozorování, nadnárodní komparace dosavadních poznatků či ilustrativní příklady, spíše věnuje pozornost jejich argumentaci, dikci, slovníku a vykreslování obrazu odložených dětí a jejich matek. Jako pramen byly využity česky a německy publikované statí (vydané jako samostatné svazky, případně jako články v časopisech), o kterých lze předpokládat, že měly (nebo mohly mít) vliv na úroveň nalezené péče a vnímání problematiky odložených dětí v českém veřejném prostoru. Jedná se tedy o práce autorů působících na území českých zemí či Předlitavska, výjimečně jde o cizince s vazbou na Vídeň (Keller – Reicher 1909). Jen okrajově jsou zmíněny diskuse osvícenských filantropů probíhající na přelomu 18. a 19. století na území tehdejší Svaté říše římské, které již před lety analyzoval Otto Ulbricht (Ulbricht 1985).

Využity byly čtyři desítky textů z let 1848–1916 věnovaných otázce nalezenců, tedy dětí narozených a odložených v zemských porodnicích.¹ Většina z nich byla současným dějepisectvím reflektována pouze okrajově. Dobře známou výjimku představují statí Marie Červinkové Riegrové (Červinková Riegrová 1888a; 1888b; 1894), které i díky všeobecné proslulosti autorky získaly společenský i historiografický ohlas (Lenderová – Rýdl 2006). Badatelské pozornosti neunikly práce Rudolfa Seckého, Gottfrieda von Rittersheim a dalších autorit především medicínského zaměření (Halířová 2012: 116–147). Díla dolnorakouských autorů využila Verena

1 Citované publikace lze vyhledat ve fondech Národní knihovny a Österreichische Nationalbibliothek ve Vídni, nezanedbatelná část je digitalizována a přístupná on-line.

Pawlowsky, jež se věnovala dějinám vídeňského nalezince (Pawlowsky 2001: 20–22).

Obraz nalezence jako historiografické téma

Otázky související s péčí o odložené děti jsou v evropské i české historiografii zkoumány dosti pravidelně a z různých perspektiv již od přelomu osmdesátých a devadesátých let 20. století (Rollet-Vey 2007). Z heuristického hlediska nejsnazší přístup představuje sledování dějin jednotlivých institucí, tedy špitálů, nalezců, sirotčinců a jiných specializovaných útulků (Bardet 2003; u nás například Svobodný 1991). Ve své klasické podobě přináší tento postup, popisující historii konkrétního ústavu od založení k dnešku, velké množství cenných informací, zároveň ale metodologicky pokulhává. Výčty ředitelů, pracovníků, subvencí a nákladů mohou přejít k analýze řízení a hospodaření daného zařízení, případně k nastínění jeho běžného provozu, života a příběhy jeho obyvatel však nutně zůstávají stranou.

Řada badatelů se v dalším kroku pokouší o zachycení každodennosti sledovaných institucí, sleduje přitom především vnitřní řády a předpisy, kterými se řídily, či útržkovitě dochované zprávy o jejich překračování. Pouze minimální pozornost dosud věnovala dětem narozeným v zemských porodnicích historická demografie, byť se rozhodně nejednalo o zanedbatelnou skupinu obyvatelstva (Šubrtová 1968; Svobodný – Kuběla 1991). V domácí historiografii se v souvislosti se studiem systematické péče o znevýhodněné děti nejdále dostala Martina Halířová (Halířová 2012), situaci na území dnešního Slovenska představila dosti komplexní kolektivní monografie (Mannová – Kušniráková 2020). Nabízí se též překročení do roviny sociálního zákonodárství, respektive odborných a politických diskusí v jeho pozadí, struktury sítě zakládaných charitativních institucí a provázanost jejich fungování (Hlavačka – Cibulka 2015; Nebřenský – Gecko – Herc 2022).

Tradiční dějiny institucí poskytujících péči o sociálně potřebné začal v zahraničí od poloviny sedmdesátých let 20. století ovlivňovat foucaultovský koncept biomoci, který lze vhodně použít při sledování vývoje péče o těhotné a rodičky. Do českého prostředí tento přístup přinesla Daniela Tinková, která detailně prozkoumala osvícenské diskuse o potřebnosti zakládání porodnic a školení porodních bab a porodníků (Tinková 2010). Její práce stála na začátku vlny zájmu českých historiků o dějiny (ženského) těla a porodnictví (synteticky Lenderová 2020). Souběžně se velmi intenzivně rozrůstají kulturně historicky či historicko antropologicky pojaté dějiny dětství, které nezamčují ani odvrácené stránky života dětí

v minulosti (Lenderová – Rýdl 2006: 283–286). O slovo v rámci diskuse o znevýhodněných dětech se bezpochyby brzy přihlásí i rozvíjející se dějiny emocí (McEven 2023).

Podoba péče o děti zanechané v zemských porodnicích, jejich vnímání soudobou veřejností, případně konstruování jejich obrazu v občansky stále aktivnější společnosti 19. století však v české historiografii stále chybí. Srovnání i metodologickou inspiraci přitom lze čerpat z dnes již takřka nepřehledného množství zahraniční literatury. V britském prostředí nemělo odkládání novorozenců v ústavech příliš velkou tradici, avšak výzkumy provedené na základě pramenů londýnského Foundling hospital, který ve své době představoval výjimečnou instituci, přinesly mimořádně zajímavé výsledky (Levene 2012). Zájem francouzské historiografie o dějiny nalezců odpovídá četnosti těchto zařízení a důrazu, který na jejich zřizování kladl od počátku 19. století stát (Laplaige 1989; Robin-Romero 2007; Le Boulanger 2011; nejnověji Brée – Comte 2025). V menší míře lze totéž říci i o italském dějepisectví (Viazzo – Bortolotto – Zanotto: 1994). V německojazyčném prostředí hojně citovaná Meumannova práce o nechtěných dětech v novověku se však novorozencům odloženým v porodnicích věnuje jen okrajově, protože v luteránských oblastech podobných ústavů nebylo tolik (Meumann 1995). Klasický základ německé historiografie tak představuje publikace zaměřená na Milánsko (Hunecke 1987). Vzhledem k českým zemím má samozřejmě zásadní důležitost studie Vereny Pawlowsky věnovaná vídeňskému nalezcovi (Pawlowsky 2001). Její přínos je o to větší, že k dějinám dalších porodnic a nalezců na území Předlitavska existují víceméně jen starší, rozptýlené studie (Bohdanowicz 1952; Polívková 1956). Výjimku představuje pražský ústav, i když prameny z jeho mimořádně dobře zachovalého archivu byly dosud využity jen výběrově (Křepelková – Skýbová 1967).

Dobové publikace věnované porodnicím a nalezcům v Předlitavsku

Dobové publikace věnované nalezcům lze rozdělit do tří vzájemně se prolínajících kategorií. Nejrozsáhlejší část korpusu představují díla lékařských autorit kariérně spjatých s porodnicemi a nalezcovi. Vydávání zpráv o činnosti ústavů bylo běžnou součástí prezentace a propagace veřejných institucí (nejen) po celé 19. století. V případě nalezců k nim ještě přibývaly diskusní texty, které problematizovaly samotný smysl jejich existence. Další skupinu tvoří práce zaměřené na organizaci veřejné sociální péče, které mají buď informační ráz, nebo se pokoušejí o podpoření nějakého reformního kroku. Poslední část vydávaných děl sestává z filantropických, leckdy beletrizovaných spisků, určených k „pohnutí“ širších vrstev obyvatelstva

a k vyvolání jejich zájmu o osudy odložených dětí. Veřejná diskuse a soukromá spisovatelská aktivita odborníků a filantropů byla o to významnější, oč liknavěji se k reformám stavěl stát – jak počátkem 20. století upozornil Jan Dvořák, posledním předpisem, který přímo určoval chod nalezince v Praze, byla instrukce z roku 1835 (Dvořák 1903: 58, 87–88).

Neuralgickým bodem, na který zastánci institucionalizovaného nalezinectví průběžně reagovali ve svých publikacích, byla nízká „efektivita“ těchto zařízení, tedy vysoké náklady na provoz porodnic a následnou pěstounskou péči, které ovšem nepřinášely očekávané výsledky v podobě záchrany velkého množství dětských životů. Naopak, porodnice a nalezince sužovala vysoká mortalita žen i dětí a z ní vyplývající špatná pověst. Druhým klíčovým argumentem byla údajná nemravnost a nezodpovědnost nižších vrstev, které prý možnost odložit případného potomka v nalezinci ještě přizivovala. Teze, že „Findelhäuser machen Findelkinder“, zastávaná i všeobecně respektovanými autoritami, jako byl prominentní berlínský lékař Christoph Wilhelm Hufeland (1762–1836) (Fürntratt 1863), měla podporu především v Německu, odkud habsburská monarchie v druhé polovině 19. století přebírala většinu podnětů týkajících se sociálního zákonodárství (Janák 1970). Většina domácích autorů přitom měla velmi dobré povědomí o situaci v zahraničí: vydané spisy kromě standardních citací běžně zahrnují i odkazy na vyposlechnuté referáty případně osobní konzultace. Otázkou naopak zůstává, do jaké míry mohly písemně vedené odborné diskuse o nalezencích ovlivňovat postoje těch, kterých se bezprostředně týkaly, tedy například pěstounů nebo farářů či obecních představených.

Samostatné spisy zabývající se nalezenci se začaly v Předlitavsku objevovat kolem poloviny 19. století. Zpočátku mívaly charakter vědeckých analýz z oblasti medicíny či národohospodářství a za řadou z nich stáli zaměstnanci porodnic a nalezinců. Klíčovým podnětem pro jejich sepisování bývaly tlaky rušení ústavů, ke kterému v průběhu sedmdesátých let ve většině korunních zemí, včetně Moravy, skutečně došlo.² V téže době rostlo množství i význam filantropických spisů apelujících buď na reformy veřejné sociální péče, nebo na soukromou dobročinnost.³ Vedle všeobecně

2 První byl zrušen nalezinec v Linci v roce 1869, počátkem osmdesátých let už aktivně fungovaly jen velké instituce ve Vídni a Praze a zanedbatelně malé ústavy v Dalmácii; v ostatních zemích už jen „dobíhala“ péče o dříve přijaté děti (Presl 1886).

3 Nalezencům ze sociálního, etického či filantropického hlediska se kupodivu nevěnovali duchovní, přestože právě na farářích ležela největší administrativní zátěž spojená s pěstounskou péčí. Například v Časopisu katolického duchovenstva se jimi nezabývá jediný článek <https://rukovet.cms.flu.cas.cz/cms/casopisyen/detail/64/> [přístup 23. 12. 2025].

narůstající citlivosti vůči sociálním problémům byl důvodem nárůst počtu dětí odkládaných v Praze i hlavním městě monarchie, a v neposlední řadě také boj o národnostní příslušnost dětí bez rodičů, který v případě Vídně nakonec vedl ke komplexní reformě péče o nechtěné děti.

Pohledem lékařů

Nejstarší nalezený tisk o nalezincích se svým charakterem naprosto liší od všech ostatních. Jde o třístránkový anonymní pamflet vydaný ve Vídni a datovaný do roku 1848, který nelichotivě popisuje každodennost v zemské porodnici a nalezinci (R. H. 1848). Těžko říci, zda jej sepsal někdo ze zaměstnanců (zaměstnankyň?) ústavu, v každém případě byl autor dobře informován. Popsal nešvary, které byly kritizovány a řešeny i po desetiletích: hrubost a úplatkářství ošetřovatelek, nedostatečnou hygienu, zásobování matek nevhodnými potravinami. I přes nenáročnou formu a jazyk spisku lze v jeho textu najít paralely k pozdějším zprávám publikovaným graduovanými lékaři sloužícími v zemských porodnicích a nalezincích. Autor například nedává najevo jakýkoliv despekt ke klientkám porodnice, pouze soucit. Ústav je podle něj „síň bezmocných a opuštěných, ... kde se tisíckrát ozývá kletba i požehnání“. Přesto je třeba žehnat zakladateli tohoto důležitého a potřebného zařízení, kritiku si zaslouží pouze jeho zaměstnanci a jejich nadřízení, kteří nešvary trpí.

Další pohled nabídla o pár let později diskuse dvou lékařů probíhající na stránkách vídeňského lékařského týdeníku. Tématem byl blíže nespecifikovaný plán reorganizovat vídeňskou porodnici snížením počtu lůžek a zrušením její funkce coby útulku pro ženy nucené porodit zdarma a v utajení (Wittelshöffer 1854). Medicínské hledisko hájil Leopold Wittleshöffer (1818–1889), specializací vojenský lékař,⁴ který zdůrazňoval především nezastupitelnou roli porodnice ve výzkumu a výuce porodních bab a mediků vyžadujících přístup k velkému množství studijních případů. Pokud by k redukci počtu pacientek došlo, vídeňská klinika by vědecky klesla na úroveň pracovišť v Olomouci a Salcburku, což by vzhledem k aktuálnímu rychlému medicínskému pokroku bylo krajně nevhodné. Jeho odpůrce Rainmund Melzer (1808–1872), toho času ředitel okrskové nemocnice ve Wiedenu, argumentoval finanční stránkou a neefektivitou dosavadního provozu ústavu, který je sice velkorysý k přijímaným pacientkám, ale není schopen se pak o odložené děti postarat tak, aby přežily. Dr. Wittleshöffer

4 Krátce poté Leopold Wittleshöffer publikoval přehledovou příručku o fungování zdravotních a zaopatřovacích ústavů ve Vídni, v níž bez jakýchkoliv hodnotících komentářů zmiňuje i zdejší porodnici a nalezinec (Wittelshöffer 1856: 127–182).

naopak tvrdil, že navrhované omezení neplacených služeb ústavu a anonymity rodiček by na „nešťastné matky a nevinné děti“ mělo tragický dopad. Také on měl pro klientky porodnice pochopení, a rozhodně nepředpokládal, že by ztrácely smysl pro „stud a čest“ jen proto, že jsou chudé.

Totéž lékařské periodikum zprostředkovalo podobnou diskusi i v roce 1877. Dr. Moriz Spitzer, sekundář v peštském špitále sv. Rocha, polemizoval s názory německého lékaře Pfeiffera, který měl drtivě zkritizovat činnost nalezinců jakožto „středověkých institucí“ s neúměrnou dětskou úmrtností (Spitzer 1877). Dr. Spitzer konstatoval, že každý, kdo se danou problematikou zabývá, ví, co má čekat od německých autorů, kteří nemají s nalezinci žádnou zkušenost a vycházejí z neaktuálních dat, přičemž Pfeiffer měl ještě navíc pochybit v statistických výpočtech. Přesto je podle Spitzera nutné brát podobné výroky vážně, protože i chybná a zastaralá data ovlivňují mínění veřejnosti, beztak zasažené morálními předsudky, a snadno se stávají municí („fürchterliche Batterien“) pro odpůrce nalezinců.

Snaha obhájit původní „josefinský“ nalezinec proti zastáncům „německého“ modelu, který předpokládal podporu osobní péče matky o dítě, je patrná ze spisu Carla Friedingera, vydaného u příležitosti Hygienického kongresu ve Vídni (Friedinger 1887). Dr. Friedinger, ředitel vídeňské porodnice a nalezince v letech 1867–1888, popsal všechny aspekty činnosti svěřeného pracoviště včetně nabídky kurzů pro ošetřovatelky, zprostředkování služeb soukromých kojných a očkovacího ústavu. Úspěšnost medicínské péče dokumentoval tabulkami ilustrujícími pokles úmrtnosti dětí narozených v porodnici. Očekávatelné výhrady vůči činnosti nalezince odbyl reprodukováním rozhovoru, který údajně vedl v roce 1875 s mnichovskými kolegy, jež měli prohlásit, že „u nich“ sice nalezince nemají, ale potřebovali by je, protože bez nich mnoho dětí končí u andělíčkářek.

Dr. Friedingera na místě ředitele vídeňského ústavu nahradil Ernst Braun (ve funkci 1888–1901), který po prvním roce práce detailně popsal jednotlivé kroky, které podnikl ke zlepšení péče v porodnici i nalezinci (Braun 1889). Rychlé provádění reform (včetně výměny zaměstnanců na nejnižších pozicích) bylo zjevně důsledkem propuknuvších skandálů, z nichž nejzávažnější bylo kšeftování s přidělováním dětí do pěstounské péče. Při osobní inspekci na území dnešního Slovenska shledal politováníhodný nepořádek („bedauerliche Unordnung“) v administrativě týkající se nalezenců. V některých vesnicích prý byla sotva čtvrtina dětí u pěstounů umístěna v souladu s doklady, byť se většinou těšily dobrému zdraví a příkladné péči. Tento stav byl pro dr. Brauna nepřijatelný mimo jiné s ohledem na matky, které se snažily zůstat se svým dítětem v kontaktu. Mnohé z nich se prý bránily tomu, aby byl jejich potomek poslán na Slovensko, přestože tamní ženy údajně byly nejlepšími pěstounkami. Vinu novopecený ředitel

přičítal nedostatečné informovanosti slovenských venkovanů, kterou mohla částečně způsobovat jazyková bariéra, naznačil i liknavost místních farářů. Hlavními viníky ale byli nejrůznější „Geldverleiher“ a „Kinderträgerinnen“, kteří v ústavu vyzvedávali děti a za úplatu je předávali dál. Podmínkou jejich úspěchu byla nejen důvěra pěstounů usilujících o přidělení dítěte do péče, ale také napojení na personál nalezince.

Nešlo však o jediný prohřešek zaměstnanců, který bylo potřeba řešit. Ošetřovatelky v porodnici se hojně dopouštěly úplatkářství, kterým připravovaly chudé matky o poslední peníze, jak ostatně už o čtyřicet let dříve připomínal výše zmíněný anonymní pamflet. Pacientky sice spropitné údajně poskytovaly dobrovolně a zjevně si nestěžovaly ani v knize stížností, jíž měly k dispozici, přesto se řediteli toto jednání nelíbilo. Zamezit chtěl i dalšímu přivýdělků pečovatelek, jež spočíval v prodávání potravin rodičkám; ještě by toleroval kávu (ženy jsou na ni zvyklé a nechtějí se jí vzdát) a mléko, všechno ostatní je však zbytečné. Přesto měl dr. Braun pro své podřízené pochopení a žádal o zvýšení platů v ústavu. Příčinou mnoha nešvarů totiž podle něj byly nízké odměny za těžkou službu porodních bab a ošetřovatelek, vůči kterým bude možné postupovat s „nemilosrdnou přísností“ teprve tehdy, až budou za svou práci řádně odměněny.

Vedení pražské porodnice a nalezince si rovněž uvědomovalo nutnost zveřejňování výsledků své práce. Nejstarší publikovaný přehled o činnosti ústavu, jež byl tedy ještě administrativně spojen s všeobecnou nemocnicí, je součástí spisu Beschreibung der öffentlichen Armen-Versorgungsanstalten, jímž svou práci prezentoval Tadeáš Bayer z Bayerů (1737–1808), zemský protomedik a ředitel pražských zaopatřovacích ústavů, pověřený provedením direktivních pravidel císaře Josefa II. v Praze (Bayer 1793). Přestože spis vyšel až v prvním roce vlády císaře Františka II., je ódou na dílo Marie Terezie, jíž je věnován, a Josefa II. Krátká předmluva oslavuje prozíravost osvícených Habsburků, usilujících o štěstí obyvatel státu (Bürgerglück), jehož součástí je i zřizování veřejných charitativních institucí, které mají být co nejefektivnější a pomáhat co největšímu počtu potřebných. Bayer velmi podrobně a věcně popisuje fungování a hospodaření jednotlivých ústavů a až na výjimky se zdržuje hodnotících soudů o jejich osazenstvu. Ženy přicházející do porodnice v jediném případě pojmenoval jako „unglücklichen Schwangern“, o které se nově zřízený ústav dokáže postarat stejně jako o jejich děti. Pokud není svobodná matka vysloveně zlá („boshaft“), nemůže se díky existenci porodnice a nalezince stát, že by ji chudoba nebo stud dovedly k potratu, nebo dokonce zavraždění dítěte (Bayer 1793: 28, 108–135).

První samostatná výroční zpráva pražské porodnice a nalezince byla vydána tiskem až pro rok 1865 (Ritter 1866), skutečně reprezentativních

rozměrů nabyly výroční zprávy v devadesátých letech po rozsáhlých investicích do budov sloužících porodnici a nalezinci (Výroční zpráva 1897; 1898; 1899–1903). Společný je jim naprosto věcný a neutrální tón lékařských zjištění a statistik, který je takřka prostý všech hodnocení.⁵

Profesor dětského lékařství a ředitel pražské zemské porodnice a nalezince Gottfried Ritter von Rittershain v šedesátých letech pokládal za nejvhodnější podtrhnout vědecký význam svého pracoviště. Jím psané výroční zprávy přinášejí především výsledky jeho vlastního pediatrického bádání, prezentované i v dalších textech (Ritter 1866; 1868; 1869; 1878). Přiznanou vysokou úmrtnost dětí narozených v porodnici dokládal statistikami ohledně váhy a proporcí narozených dětí, pečlivě zaznamenával zachycené choroby. Zaráželo ho, že se v porodnici rodí tolik slabých dětí, přestože jejich matky bývají v nejvhodnějším věku a patří k zdatnější části populace (Ritter 1866: 16). Přestože si uvědomoval jejich morálně a materiálně obtížnou situaci, odmítal se dle vlastních slov spokojit se zdůvodněním, že za slabost novorozenců může specifická situace svobodných matek, a snažil se shromáždit vědecká data.

I on však pociťoval nutnost vyjádřit se k mezinárodnímu tlaku na rušení nalezinců, zmínil například „fanatické“ volání „No Foundlings hospital!“ znějící v Británii. S kritikou, že nalezince podporují „lehkomyšlnost“, samozřejmě nesouhlasil, uvědomoval si, že je vyhledávají ženy, které jsou ve službě u cizích a nemohou se opřít o vlastní rodinu. Ve své první výroční zprávě zdůrazňoval pečlivou práci uvnitř ústavu, například zodpovědný výběr kojných sloužících v nalezinci, které prý osobně vyšetřoval. Vnímal samozřejmě i nedostatky, především nevhodnost užívaných prostor, ale jak zdůrazňoval, nemělo smysl stěžovat si na „křivdy“ (Ritter 1866: 5, 37–38, 72). V druhé výroční zprávě sepsané pro rok 1866 věnoval více pozornosti pěstounské péči, zdůrazňoval především snahu o kontrolu rodin, které si vzaly nalezence k ošetřování. Tvrdil, že pražský nalezinec má obvykle žadatele o pěstounství nadbytek a může si mezi nimi vybírat, případně přidělené dítě odebrat. Důslednost se v tomto případě prý vyplácí, odebrání dítěte je pro pěstouny těžkou ranou, takže se mu snaží předejít, věnují svým svěřencům adekvátní pozornost a úmrtí nalezence neberou na lehkou váhu („nicht als eine so gleichgiltige Sache“) (Ritter 1868: 26–28).

Prof. Ritter byl přesvědčen, že nalezinec zachraňuje životy mnoha dětí, které by jinak nepřežily, a že stávající péče o nalezence je v principu správná, ačkoli připouštěl prostor pro zlepšení (Ritter 1866: 37–38; 1868: 28). Před koncem svého působení v čele pražského ústavu publikoval ještě další spis

5 Podobu lékařské a vědecké statistiky mají i mladší dějiny vídeňského porodnictví Isidora Fischera (Fischer 1909).

na obhajobu jeho činnosti, v němž podobně jako jeho souputníci v jiných částech monarchie kriticky reagoval na nedávno zveřejněné a podle jeho názoru překroucené statistiky ohledně úmrtnosti nalezců (Ritter 1878). Jejich autoři jsou proti nalezcům apriori zaujatí a nejsou kompetentní posuzovat činnost ústavu, o němž nic nevědí, ani posuzovat práci zdejších lékařů a ošetřovatelů. Z detailního srovnání statistických údajů o nemocnosti a úmrtnosti vyvozoval, že pražský nalezinec je z léčebného hlediska naopak dosti úspěšný. „S hrdostí“ jej označil za jednu z nejdůležitějších humanitárních institucí, která musí čelit skrytým i otevřeným útokům pomlouvačů, kteří ovlivňují veřejnost (Ritter 1878: 61–62). Pozoruhodná je ale kritika vůči vídeňskému pracovišti, které podle jeho názoru ovlivňovalo statistiku úmrtí v nalezcím tím, že převádělo do pěstounské péče i slabé děti, které pak umíraly mimo instituci.

Krátce poté byl Ritterův nástupce dr. Alois Epstein (1849–1918) pověřen zemským sněmem, aby prošetřil příčiny úmrtnosti dětí. Výsledkem byla rozsáhlá rozprava na obhajobu pražského nalezince, jemuž hrozilo uzavření (Epstein 1882). Přestože Epsteinovou specializací byla pediatrie (tou dobou byl docentem, později profesorem dětského lékařství), věnoval velkou pozornost i sociologickým souvislostem nalezinctví, přinesl mimo jiné i přesné údaje o původu a sociálním postavení žen přicházejících do ústavu. Počet porodů v porodnici dával do souvislosti s měnícím se stavem ekonomiky a popíral, že by existence ústavu ovlivňovala množství nemanželských dětí. Lékařským a úmrtnostním statistikám věnoval více pozornosti ve svém následujícím spisu (Epstein 1885), kde hodnotil úspěšnost činnosti nalezince v uplynulém pětiletí. Samozřejmě musel připustit, že úmrtnost nalezců výrazně převyšovala běžnou dětskou mortalitu, příčinou ale zhusta byly vrozené vady způsobené tím, že jejich matky byly oslabené nedostatkem a zármutkem, případně nakažené například syfilidou (Epstein 1885: 25). Zjevně si ale uvědomoval i nedostatky na straně pěstounek odložených dětí, o čemž svědčí jeho pozdější útlá příručka vydaná pro ženy přebírající do péče dítě z nalezince (Epstein 1901). K otázce dětské úmrtnosti se vrátil ještě ke konci kariéry, kdy předložil mimo jiné statistiky podle okresů a jejich národnostního rozložení (Epstein 1910).

O vnitřním fungování pražské Zemské porodnice a nalezince na přelomu 19. a 20. století podrobně a zcela věcně, bez jakýchkoli osobních komentářů informují českoněmecké výroční zprávy publikované tiskem od roku 1897. Prof. Alois Epstein tehdy působil jako primář německého nalezineckého oddělení, na místě ředitele ústavu se vystřídali prof. Karel Schwing (1845–1907), který byl primářem českého oddělení nalezince, a prof. Václav Rubeška (1854–1933), šéf III. (babické) porodnické kliniky (Výroční zpráva 1897; Výroční zpráva 1898; Výroční zpráva 1899–1903), jež

byli oba publikačně činní spíše v medicínské oblasti, do diskuse o smyslnosti fungování nalezinců se podle všeho nezapojili.

Volání po reformách

Prof. Epstein nebyl jediný lékař, který se snažil vidět za zdi svého pracoviště a zkoumat příčiny a důsledky nalezinectví v širších souvislostech. V diskusi o vhodnosti udržování nalezinců v monarchii měl v druhé polovině 19. století mimořádný vliv jeho vídeňský kolega, pediatr a ředitel dětské nemocnice ve Wiedenu dr. Franz S. Hügel (1808–1876). Z původního konferenčního příspěvku předneseného roku 1856 vznikla o sedm let později mimořádně důkladná práce o dějinách nalezinectví v různých zemích Evropy, která hodnotila stávající rakouské instituce jako přežilé, drahé a neplnící svůj účel. Mezi jeho argumenty hrálo významnou roli opakované tvrzení, že nalezince podporují nemorálnost („Depots für die Sittenlosigkeitsprodukte der unteren Volksklassen und Gratispensionate für die Sprösslinge der lasterhaften Reichen“) (Hügel 1863: 305) a zvýhodňují nezodpovědné nesezdané páry proti spořádaným rodinám, jimž nikdo nepomáhá. Povinnost pečovat o děti by stát neměl přebírat, ale naopak přesouvat na biologické rodiče. Jeho názory se dostaly do obecného povědomí a ovlivnily odbornou a politickou diskusi o nalezincích na další desetiletí.

Ještě v roce 1863 přispěl do debaty samostatně vydaným spiskem asistent porodnické kliniky ve Štýrském Hradci, která se v té době intenzivně bránila snahám o uzavření nalezince (Fürntratt 1863).⁶ Dr. Fürntratt zvolil provokativní tón (publikaci uvedl motem „Jede Humanitäts-Anstalt ist ein Missgriff, welche durch ihr Wohltun das Volk demoralisirt“), věcně však shrnul fakta týkající se provozu hradecké porodnice i návrhy zlepšení. Úvahy o existenci podobných ústavů by mělo provázet uvážení pěti aspektů: morálky, humanity, práva, národního hospodářství a vědy. Jeho práce vyniká především shromážděním argumentů zastánců rušení veřejných porodnic a nalezinců: zneužívání veřejné péče, podrývání morálky pracujících vrstev, které se díky nim mohou beztrestně zbavit zodpovědnosti, vysoká úmrtnost odložených dětí způsobená především liknavostí a chudobou pěstounů („troglodytů“ obývajících podkrovní či sklepní byty, kteří si z 2 zlatých ošetřovného dělají „ein subsistenzielles Geschäft“) (Fürntratt 1863: 10). Zrušení porodnice a nalezince je však podle něj nemyslitelné, přineslo by nejen potíže s výcvikem chirurgů a porodních babiček, ale především závažné sociální problémy. Služby poskytované ústavem za dvě

6 Otázka zrušení nalezince ve Štýrském Hradci se pravidelně vypořávala od 60. let, uzavřen byl v letech 1872–1899 (Kaser 1987).

generace jeho fungování prý už tak prorostly „do masa a krve lidu“, že po jeho zrušení by mohly být vraždy dětí na denním pořádku. Komplexní reforma by měla zahrnout posílení medicínského poslání ústavu (mj. zřízením pediatrické kliniky), omezení anonymity rodiček, změnu systému vypočítávání nákladů a převzetí právních náležitostí dítěte domovskou obcí matky, která by se výměnou za finanční podporu měla o své dítě starat osobně.

Na zemském sněmu v Praze předložil téhož roku 1863 návrh na zrušení nalezince hrabě Thun (Epstein 1882: 14), na což reagoval anonymní spisek redigovaný spolkem pražských praktických lékařů. Zajímavý je především prostor věnovaný „morálním“ aspektům nalezineckého problému: nemanželská těhotenství tu budou vždy, dokud společnost nedokáže vymýtit vášně a dokud velká část mužů bude nucena žít v celibátu; tvrzení, že existence ústavu má neblahý vliv na počty nemanželských dětí, je absurdní, protože „vášeň o nalezinci nepřemýšlí, i když by to statistici chtěli tvrdit“ (Denkschrift 1863: 10). Zatímco chudá vdaná žena má v těhotenství oporu manžela, rodiny, sousedů, svobodnou čeká jen „smutek, sebeobviňování, odmítnutí světem“. Pokud kritici tvrdí, že nalezinec odcizuje děti matkám, je třeba se ptát, jak pevná jsou tato rodinná pouta v jiných společenských vrstvách a v řádných rodinách. V každém případě „lidé by neměli kázat o morálce, ale nabídnout pomocnou ruku“ (Denkschrift 1863: 12). Autoři samozřejmě přinesli i několik konkrétních návrhů na zlepšení situace nalezenců, navrhovali například posílení soukromé dobročinnosti, a především doporučovali zodpovědným osobám blíže se seznámit s problematikou chodu ústavu, jehož zrušení rozhodně nedoporučovali.

Samotný nalezinec odpověděl ústy svého sekundáře Mosese Grüna (Grün 1863). Dr. Grün shrnul dějiny pracoviště od samých počátků a popsal jeho fungování. O zneužívání veřejné dobročinnosti svobodnými matkami podle něj naprosto nelze mluvit. Jsou to nešťastné ženy, které chybný krok vyhnal z kruhu rodiny a přátel a které nepřišly o svůj mateřský instinkt. Odložením dítěte se obětují, volí riziko porodu v nemocnici a bolest z odloučení, protože doufají, že dítěti takto bude lépe. Systém zaopatření dětí a péči pěstounů dr. Grün veskrze chválil, jako klíčový krok nutný k celospolečenskému zlepšení situace viděl rehabilitaci postavení nemanželských dětí. Vysoké náklady na provoz ústavu pro něj nebyly argumentem, vždyť šlo „o podporu chudých, nešťastných bytostí, o odvrácení zoufalství slabšího pohlaví, jehož příčinou je pohlaví silné“ (Grün 1863: 48–49). Zásadně proti byl i v otázce případného uzavření tajného, placeného oddělení porodnice, protože odložení anonymity rodiček by vedlo k neštěstí výše postavených rodin, u nichž přiznání nemanželského početí znamená fatální ztrátu cti. Zrušení diskrétnosti ústavu by bylo nespravedlivé, protože k bohatým nelze být méně humánní než k chudým.

Porozumění vůči potřebě rodiček utajit nemanželské dítě se brzy stalo předmětem kritiky. Nastupující generace lékařů a filantropů se přiklápěla k názoru, že je třeba biologické příbuzné podpořit v osobní péči o dítě, přestože velká část z nich souběžně vyzdvihovala význam institucionální péče. Praktickým naplněním těchto úvah v pražském nalezcinci bylo roku 1875 zavedení dobově oceňované „dvoutřetinové péče“, kdy ústav svým klientkám po čtyři léta vyplácel dvě třetiny příspěvku běžně určeného pěstounkám, pokud se o své dítě staraly samy (Presl 1886). Zrušení tajného oddělení následovalo roku 1883 (Výroční zpráva 1897: 12–15).

Variantu úplného uzavření ústavu považoval jeho tehdejší primář Alois Epstein za naprosto nesmyslnou; zatímco hraběti Thunovi byl ochoten přiznat, že se s problematikou nalezinectví alespoň seznámil, a jeho volání po zrušení ústavu přičítal šlechticově idealismu, pro dr. Hügela, hlavního odpůrce nalezcinců v monarchii, měl tvrdou kritiku. Hügelovy názory prohlásil za „slepou zuřivost“ a s jistým sarkasmem poznamenal, že jím navrhované zakládání spolků na ochranu morálky a návrat k tradičnímu získávání obživy (Wiedereinführung der patriarchalischen Naturalverpflegung) spojený s omezením mechanizace problém pauperismu doopravdy nevyřeší (Epstein 1882: 15; Hügel 1863: 538). Dr. Epstein kvitoval, že nalezince ztratily svůj „mysteriösen Charakter“ a vnímal je jako způsob, jak bojovat proti smutným životním podmínkám pracujících vrstev, jejichž chudobu pokládal za odporující lidské důstojnosti. Zrušení ústavu, jehož cílem bylo „chránit nemanželské děti a jejich matky před následky bídy a zoufalství“ (Epstein 1882: 63), by vedlo k nárůstu dětské úmrtnosti, a především nekontrolované činnosti pokoutních pěstounek, které by matky, jež si u sebe dítě nemohou a v některých případech ani nechtějí nechat, vyhledávaly na vlastní pěst (Epstein 1885: 28).

Na problematice poskytování „služeb“ těhotným ženám soukromými porodními bábami poukazoval ve zřejmě nejstarším česky psaném spisku o nalezcích Vojtěch Franc (Franc 1884). Na nefunkčnost stávajícího systému neváhal upozornit drastickými obrazy ze života nalezcinců, které v pěstounské péči čekala „bídna strava, nelidské nakládání, chatrné šatstvo, přidržování k těžkým pracím, na poklesek nepatrný krutý trest, posměch dětí, vyloučení z dětských společností“. Pěstounky se za stávajících finančních podmínek nemohou o svěřené děti při nejlepší vůli starat, nechávají je v péči jen o málo starších „sourozenců“, a pokud na dítě alespoň trochu nepřispěje jeho vlastní matka, což se děje jen velmi zřídka, „změní se láska k dítěti v apatii, ba v nenávisť, již pak pěstounka nezřídka trýzněním děcka dává na jevo“. Ještě horší je pak osud odrostlých dětí převedených v šesti letech do „péče“ domovských obcí, které je začasťe ubytují v pastoušce a nechávají je „chodit po střídě“, tedy žebrat. Země, která ročně vydává

statisíce na nalezineckou péči, má každoročně z asi 3000 odložených dětí „2600 mrtvol“ a zbytek je „dorost pro nejnižší proletariát a obyvatelstvo kriminálu“ (Franc 1884: 25–33). Franc viděl pouze dvě možnosti nápravy: buď nalezineckou péči úplně zrušit a zavést podporu chudým matkám, nebo ji za pomoci soukromé dobročinnosti zcela zreformovat, zvýšit ošetrovné, zavést přísnější kontroly a zajistit ústavní péči pro odrostlé děti.

Volání po reorganizaci veřejné péče o svobodné matky a jejich potomky, stále výrazněji ovlivněné sociálními reformami v sousedním Německu, však neutichlo (například Janisch 1906). Jedním z mnoha zdrojů inspirace nabízejících komplexní řešení zahrnující poradny, denní útulny, mléčné kuchyně i pojištění pracujících žen byly vydané přednášky německého pediatra Arthura Kellera (1868–1934) a rakouského politika Heinricha Reichera (1854–1910) (Keller – Reicher 1909), kteří mimo jiné poukázali i na aktivity žen-filantropek, především dr. Alice Salomonové (1872–1948).

Ženská otázka

Na přelomu let 1887 a 1888 zazněl ženský hlas i v dosud čistě mužské, a víceméně německy vedené diskusi o problematice nalezinců v Čechách. Přednášky Marie Červinkové Riegrové (1854–1895), přednesené v Měšťanské besedě a brzy rozšířené tiskem, se staly klíčovým pramenem pro další úvahy o péči o odložené děti ve jménu českého národa a humanity (Červinková Riegrová 1888a; 1888b). Dcera „vůdce národa“ a významné filantropky využila svého rodinného zázemí mimo jiné k studiu ochrany dětí a mládeže v zahraničí, aby své poznatky publikovala v samostatné práci (Červinková Riegrová 1894). Klíčovým problémem byl podle ní nárůst hmotné a mravní bídy, jejímž následkům bylo třeba předcházet, ne je represivně trestat. Navrhovala proto zcela praktické kroky, jež měly začínat vzděláváním a zvyšováním kvalifikace mladých lidí, zejména dívek, a jejich ochranou na začátku samostatného života, například budováním podpůrných spolků.

Nalezence posluchačům představovala jako „dětí, na jejichž zrození matka s hrůzou myslila“, které „trpí bez své viny“ a jsou předurčeny „ke strastem a útrapám“ (Červinková Riegrová 1888a: 3–4). Neblahý osud a vysokou úmrtnost dětí odložených vlastními matkami nezavíňoval nalezinec jako takový, kde kojenci obvykle pobývali jen velice krátkou dobu, potíže vyplývaly spíše z následné péče o ně. Marie Červinková Riegrová zřejmě vycházela ze zmiňovaného spisku Vojtěcha France a spolu s ním byla v podstatě první, kdo v Čechách systematicky pojmenoval problémy pěstounství, neboť ostatní autoři spíše opatrně připouštěli možnost individuálních selhání „pošetilých pěstunek“ (Ritter 1878: 22). Hlavní problém i podle

Červinkové Riegrové představuje sociální zázemí lidí ochotných přijmout nalezence k ošetřování („nikdo jiný než ženy nejchudší“), jež nejsou nijak zvlášť neprověřováni. Zcela zásadním rizikem je nedostatečný dohled nad dětmi v pěstounské péči, který by mohl být účinný, jen pokud by byl spojen s odměnami a tresty (Červinková Riegrová 1888a: 22; 1894: 74–83).

Na rozdíl od France viděla Marie Červinková Riegrová pěstouny víceméně v pozitivním světle a fungování špatně nastaveného systému přičítala „přirozené dobrosrdečnosti našeho lidu“. Doklady opravdové surovosti vůči nalezcům jsou prý jen velmi řídké, naopak často pěstouni k svěřenému dítěti přilnou „a ono se stává jejich miláčkem“, ačkoliv je třeba připustit, že „mrav chudiny venkovské bývá drsnější“ (Červinková Riegrová 1888a: 23–24). Nejpalčivějším problémem nalezinecké péče je i pro ni odesílání dětí do domovských obcí, které je vnímají jako břemeno a podle toho s nimi zacházejí. Osud odložených dětí neváhá předložit jako výčitku veřejnosti, především jejím movitějším vrstvám, které by si mohly vzít příklad z milosrdenství „pomlouvané, povrhované chudiny“, která „přijímá cizí děti za své“ (Červinková Riegrová 1888a: 27).

Odkaz Marie Červinkové Riegrové byl přímým podnětem pro aktivitu dalších filantropek, která získala konkrétní obrysy po Sjezdu českoslovanských žen v roce 1897. Referát Kamily Hruškové Mašínové se dotkl i nalezců (Hrušková Mašínová 1897). Autorka v něm shrnula základní fakta o současné pěstounské péči včetně všech dříve zmiňovaných negativ. Svým posluchačkám problém nalezců předložila neskrývaně emotivní formou a ve jménu obecné humanity, českého vlastenectví a v neposlední řadě ženské solidarity je žádala o součinnost při nápravě stavu, kvůli kterému děti českých matek buď umírají, nebo z nich vlivem špatné výchovy rostou špatní lidé. Je ovšem nutno zakročit včas, dřív než se o odložené děti začne zajímat nějaký podnik „národnosti naší nepřátelský“. Vzhledem k tomu, že „pěstovati a vychovávatí dítky, zejména útlého věku, náleží ženám, i dle přirozenosti i dle práva“, byla ještě během sjezdu představena petice pro český zemský sněm, jíž přítomné dámy požadovaly mimo jiné zavedení funkce dohlážitelky nalezců v každé obci a také podporu poručníků dětí starších šesti let (Hrušková Mašínová 1897: 40–42). Brzy poté skutečně začal Ústřední spolek českých žen fungovat jako neformální dozorcí orgán nad nalezcem, v jehož programu bylo i odměňování svědomitých pěstounek.

I přes často zdůrazňovanou nutnost zavádět preventivní kroky ve smyslu lepší výchovy a ochrany dívek je zřejmé, že nejpozději v poslední čtvrtině 19. století se těžiště nalezinecké otázky přesunulo od ochrany těhotných žen k péči o dítě. Dr. Jan Dvořák (1849–1916), poslanec říšské rady a od roku 1903 ředitel pražské Zemské porodnice a nalezince, konstatoval v stávajícím modelu sociální péče řadu chyb a volal po její celkové revizi, ideálně

formou schválení zvláštního zákona o ochraně dítěte. Soudil sice, že „základní princip nalezince je celkem zdravým“ (Dvořák 1903: 12), rozhodně ale nezavíral oči před jeho problémy, počínající otázkami managementu až po iluzorní možnost vybírat vhodné pěstouny, kteří se vzhledem k nízkým sazbám ošetřovného rekrutovali z nejchudších vrstev obyvatelstva. Jako nejhorší nedostatek nalezinecké péče vnímal v souladu se svými současníky posílání odrostlých dětí do domovských obcí. Namísto nahodilé obecní péče je podle něj zapotřebí směřovat k budování kolonií a vychovatelů, a především podporovat až vymáhat péči vlastních rodičů, matek i otců.

V roce 1905 Jan Dvořák publikoval výsledky rozsáhlé ankety, připravené ředitelstvím pražského ústavu, která zapojila soudy, fary, školy, obce i okresy. Na jejím základě chtěl napravit „nynější vetchou a upadající péči nalezineckou“, z níž bylo zapotřebí setřást „předsudky ponurého středověku“ a také „morální velikášství“. Jako vysloveně odporná hodnotil někdejší tajná oddělení porodnic, která usilovala o restituci cti svobodné matky na úkor dítěte; v této souvislosti neváhal kritizovat svého předchůdce Mosese Grüna, jenž je obhajoval (Dvořák 1907: 19–23). Velmi naopak chválil dobročinnou iniciativu Ústředního spolku českých žen, i když poznamenával, že nalezinecká péče by měla být primárně organizována na úředních základech, ovšem s žádoucí účastí dam. Ženy by se podle něj mohly velmi dobře zapojit do dozoru nad pěstouny, který je naprosto nedostatečný a ovšem vyžaduje i takt: v domácnostech pěstounů jsou žádoucí návštěvy inspekce, „ale moudré, která rozumí a nespráskne ruce, když vejde do začazené, dřevěné černé pazderky, kde snad dlí řádná, svědomitá matka, která dítě dobře živí“ (Dvořák 1905: 31).

Lidumilná osvěta

Odkaz Marie Červinkové Riegrové i hodnotu práce „českých žen“ vyzdvihoval ve svých jinak velmi stručných a spíše přehledových pracích Rudolf Secký (Secký 1905a; 1905b). Filantropická a sociální práce měla podle něj bohužel často pachut' politického stranictví a jen málokterý funkcionář dobročinného spolku skutečně chodil mezi potřebné a poznal jejich bídu. Dalším problémem byl podle něho „ubohý a bledný“ stav lidumilné, osvětové literatury určené širším vrstvám (Secký 1905a: 4–6).

O tom, že odložené děti přitahovaly zájem spisovatelů nejrůznějších žánrů a kvalit, nelze pochybovat. Z česky psaných děl je možné jmenovat například mravokárnou romanci *Nalezenec* (Nieritz 1852), novelu *Sofie Podlipské* (Podlipská 1897) nebo povídku *Odložené dítě* z edice křesťanské četby *Ludmila* (Šťastný 1905). Všechny rozepisují spíše osudy dospělých aktérů příběhů odehrávajících se kolem anonymně odlože-

ného dítěte. Na osudy chovanců různých charitativních institucí se ve svých povídkách systematicky zaměřoval Rudolf Jaroslav Kronbauer (1864–1915), publicista, který část své kariéry strávil jako úředník pražského nalezince (Kronbauer 1899; 1903; 1926). Jeho namnoze sladkobolné a romantizující příběhy situované do nalezince odrážejí drobné detaily fungování ústavu i dobové diskuse o smyslu jeho fungování, a především se snaží pohnout čtenáře k většímu zájmu o dobročinné aktivity. Ke cti autora je třeba přiznat, že se prostřednictvím svých dosti jednoduchých postav pokoušel zachytit různorodé charaktery a motivace aktérů, když do zemské porodnice nechal nastupovat „hodná děvčata“ i „lehkomyslné ženštiny“ a stejně tak vedle zodpovědných a milujících pěstounů představil i ty netečné a týrající.

Závěr

Během více než půl století se veřejná diskuse o poslání a charakteru zemských porodnic a nalezinců významně proměnila, přestože základní argumenty o poslání, respektive škodlivosti nalezinců zůstaly stejné. Nejpozději od osmdesátých let 19. století je i v českém prostředí zřetelný národnostní akcent a také rostoucí iniciativa žen. Právě v souvislosti s porodnicemi a nalezinci se rozvinula debata o tom, co by snad mohlo být nazváno ženskou chudinskou otázkou. Ať už bylo odložení dítěte vnímáno jako akt lehkomyslnosti, či hlubokého zoufalství, vždy bylo spojováno především s chudobou a nedostatečným zázemím matky. Děti z rukou zaměstnanců ústavu rovněž přebíraly ženy, pěstounky, které k cestě do nalezince motivovala vlastní chudoba a snaha opatřit rodině přivýdělek. Kruh se namnoze uzavíral svobodným mateřstvím někdejších odchovaneček ústavu, kterým poskytnutá nalezinecká péče nedokázala pomoci, aby se vymanily z bídy, do níž se narodily (Franc 1884: 13). Na opačné straně sociálního spektra stály dobře situované a namnoze vzdělané filantropky, kterým práce na poli „humanity“ dávala prostor k samostatné veřejné činnosti a stala se důležitou součástí rodičího se ženského hnutí.

Vedle očekávatelného moralistního přístupu kritiků porodnic a nalezinců stojí za povšimnutí názory mužů, kteří stáli v čele těchto zařízení. Postoje, které zaujímalí vůči svobodným matkám, s nimiž se, na rozdíl od jiných diskutérů, osobně setkávali, byly smířlivější než názory jiných odborníků na chudinskou otázku. Těžko říci, zda mohli mít pro osudy svých pacientek pochopení, projevovali však přinejmenším soucit a neodsuzovali, přestože sociální propast mezi lékařem, univerzitním profesorem a členem zákonodárného sboru a svobodnou služkou nebo dělnicí bez rodiny asi nemohla být větší. Tento aspekt rozvoje „mužského“ porodnictví nebývá v často

studovaném „sporu“ mezi porodní bábou a vzdělaným „akušérem“ – mužem rozhodujícím o ženském těle – zmiňován (Lenderová 2020: 154–178).

Debata o nalezcích se však od žen-matek stále více přesunovala k sledování zájmů dítěte. S počínajícím 20. stoletím se filantropové i odborníci čím dál častěji shodovali na tom, že veřejná „péče o dítě“ má být co nejširší a nejkompexnější a vyžaduje hlubokou reformu, jíž se však za časů monarchie nepodařilo uskutečnit. František Čáda, který se v roce 1916 pokoušel definovat zásady všestranného programu péče o mládež, volal po všeobecné ochraně matky a dítěte již před narozením a vydatně kritizoval instituce staršího typu budované jen ze „soucitu“ pro „kleslá individua“ a „nešťastníky, kteří za to nemohou“ (Čáda 1916: 13; uvozovky autora). JUDr. Antonín Tůma, který se před první světovou válkou i po ní zabýval především ochrannou výchovou problémové mládeže, byl v případech nalezců zastáncem kontrolované a navazující výchovy v rodinách či rodinných skupinách spíše než v institucích, přičemž rozhodně nemohly škodit skromné poměry a vedení dětí k práci (Tůma 1910; 1913; 1925). První světová válka však přinesla zcela jiné výzvy (Foustka 1915; Lenderová – Halířová – Jiránek 2015) a vývoj za první republiky již přesahuje záběr tohoto příspěvku.

Březen 2026

Tištěné prameny

- Bayer, Thaddaus. 1793. *Beschreibung der öffentlichen Armen-Versorgungsanstalten in der Königl. böhmischen Hauptstadt Prag*. Prag: vydavatel neuveden.
- Braun, Ernst. 1889. *Mittheilungen des provisorischen Directors der niederösterreichischen Landes-Gebär- und Findelanstalt*. Wien: R. v. Waldheim.
- Čáda, František. 1916. *Péče o děti a mládež*. Praha: Edvard Leschinger.
- Červinková Riegrová, Marie. 1888a. *O nalezcích v Čechách, přednáška v Městanské besedě v Praze dne 16. ledna 1888*. Praha: Nákladem vlastním.
- Červinková Riegrová, Marie. 1888b. *Ochrana chudé mládeže škole odrostlé. Přednáška paní Marie Červinkové-Riegrové v Občanské besedě na Smíchově dne 8. prosince 1887*. Praha: F. Šimáček.
- Červinková Riegrová, Marie. 1894. *Ochrana chudé a opuštěné mládeže, rozhledy po lidumilství v Evropě*. Praha: Nákladem spolku Ochrana opuštěných a zanedbaných dívek.

- Denkschrift über das Findelwesen.* 1863. Prag: Rohlicek & Sievers.
- Dvořák, Jan. 1903. *Poměry nalezinctví a sirotčenství v Království českém.* Praha: Jan Otta.
- Dvořák, Jan. 1905. *Ľjednotná organisace dozoru na nalezince, sirotky a děti opuštěné v království českém.* Praha: Bursík a Kohout.
- Dvořák, Jan. 1907. *Ochrana dítěte jindy a nyní. Sociologická studie.* Praha: Bursík a Kohout.
- Epstein, Alois. 1882. *Studien zur Frage der Findelanstalten unter besonderer Berücksichtigung der Verhältnisse in Böhmen.* Prag: Calve.
- Epstein, Alois, 1885. *Statistische und hygienische Erfahrungen aus der k. böhm. Findelanstalt in Prag im Quinquennium 1880–1884.* (Separatabdruck aus der Prager Medicinischen Wochenschrift 26). Prag: F. Tempsky.
- Epstein, Alois. 1901. *Entwurf einer Instruction für Pflegeparteien über die Pflege und Ernährung der Findelkinder im Ersten Lebensjahre.* Wien: Verlag Alfred Hölder. (Separat-Abdruck aus der Wochenschrift: Das österreichische Sanitätswesen, nr. 28–29).
- Epstein, Alois. 1910. *Über Kinderschutz und Volksvermehrung mit besonderer Beachtung der Verhältnisse in Böhmen.* Wien – Leipzig: Wilhelm Braumüller.
- Fischer, Isidor. 1909. *Geschichte der Geburtshilfe in Wien: im Auftrage der Wiener Geburtshilflich-Gynäkologischen Gesellschaft.* Leipzig – Wien: Deuticke.
- Foustka, Břetislav. 1915. *Péče o dítě. Sociální postavení evropské mládeže a její ochrana.* Praha: Jos. Vilímek.
- Franc, Vojtěch. 1884. *O nalezencích v Čechách. Příčiny veliké úmrtnosti a špatného vychování těchto dítek.* Český Brod: Josef Miškovský.
- Friedinger, Carl. 1887. *Denkschrift über die Wiener Gebär- und Findelanstalt aus Anlass des hygienischen Congresses in Wien im Jahre 1887.* Wien: Ch. Reisser & M. Werthner.
- Fürntratt, Matthäus. 1863. *Denkschrift über das Findelwesen in Steiermark.* Graz: A. Leykam's Erben.
- Grün, Moses. 1863. *Die Prager Gebär- und Findelanstalt, ihre historische Entwicklung und die Nothwendigkeit ihres Bestandes.* Prag: Gerzabek.
- Hrušková Mašínová, Kamila. 1897. Lidumilství české a organisace jeho. První sjezd žen českoslovanských ve dnech svatojanských 15.–17. května 1897 (výbor proslovů a přednášek). *Ženský svět* 11 (příloha): 33–42.
- Hügel, Franz S. 1863. *Die Findelhäuser und das Findelwesen Europa's: ihre Geschichte, Gesetzgebung, Verwaltung, Statistik und Reform.* Wien: Leopold Sommer.

- Janisch, Franz. 1906. *Die öffentliche Schutzfürsorge für die unehelichen Kinder, Bezirksrichter in Friedland in Böhmen, Sonderabdruck aus der Zeitschrift für Notariat und freiwillige Gerichtbarkeit in Österreich*. Wien – Leipzig: Carl Fromme.
- Keller, Arthur – Reicher, Heinrich. 1909. *Die Fürsorge für uneheliche Kinder: zwei Vorträge*. Leipzig – Wien: Deuticke.
- Kronbauer, Rudolf Jaroslav. 1899. *Bez matek a bez otců. Řada obrazů ze života nalezenců*. Praha: Nákladem vydavatelstva (Edv. Beaufort). Přítel domoviny roč. 16.
- Kronbauer, Rudolf Jaroslav. 1903. *Děti v jeskyních*. Praha: Nakladatelské družstvo Máje.
- Kronbauer, Rudolf Jaroslav. 1926. *Ž posledních stanic II. Porodnice a nalezinec*. Praha: Českomoravské podniky tiskařské.
- Nieritz, Gustav. 1852. *Nalezenec aneb: Škola života: prospěšná a zábavná powjodka pro milau mládež*. Praha: B. Ház.
- Podlipská, Sofie. 1897. *Opuštěné dítě. Studie sociální a vychovatelská*. Praha: Přítel domoviny.
- Presl, Franz. 1886. Das Findelwesen in Oesterreich während der Jahre 1873–1882. *Statistische Monatsschrift* 12: 183–210.
- R. H. 1848. *Heimliche Sachen im Findelhause und im Gebärhause von den groben Krankenwärterinnen dann die spitzbübischen Bedienten*. [Wien]: Josef Ludwig.
- Ritter von Rittershain, Gottfried. 1866. *Erster Jahresbericht der königl. böhmischen Landes-Findelanstalt in Prag 1865*. Prag: Reichenecker.
- Ritter von Rittershain, Gottfried. 1868. *Zweiter Jahresbericht der königl. böhmischen Landes-Findelanstalt in Prag 1866*. Prag: Reichenecker.
- Ritter von Ritterhain, Gottfried. 1869. Beiträge zur Statistik der Kindersterblichkeit im Jahre 1869. (Separát z: *Oesterreichische Jahrblatt für Pädiatrik* 1, 1871).
- Ritter von Rittershain, Gottfried. 1878. *Statistische und pädiatrische Mittheilungen aus der Prager Findelanstalt, 1820–1883*. Prag: Dominicus.
- Secký, Rudolf. 1905a. *Dobročinné spolky a ústavy soukromé v král. hlavním městě Praze a předměstích I. Péče o děti osiřelé, opuštěné, zanedbané a zmrzačené*. Praha: J. Pelcl.
- Secký, Rudolf. 1905b. *Nejdůležitější zákonné předpisy a platná ustanovení král. č. zem. porodnice a nalezince ku potřebě soukromé, úřadů samosprávných, farních i státních, lékařů, lékárníků atd.* Praha: Kotík.
- Spitzer, Moriz. 1877. Zur Statistik der Findelhäuser. *Wiener medicinische Wochenschrift* 22: 540–543.
- Šťastný, Alfons Bohumil. 1905. *Odložené dítě*. Praha: Cyrilo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba.

- Tůma, Antonín. 1910. *K zákonné úpravě ochranné výchovy*. Praha: Dyk a Vrba.
- Tůma, Antonín. 1913. *Organizace ochranné péče o mládež v zastupitelských okresích král. Českého*. Praha: Emil Šolc.
- Tůma, Antonín. 1925. *Právní základy sociální péče o mládež v Republice československé*. Praha: Česká zemská komise pro péči o mládež.
- Výroční zpráva královského českého zemského porodince a nalezince v Praze za rok 1897. Jahresbericht der königl. böhmischen Landes-Gebär- und Findelanstalt in Prag für das Jahr 1897*. 1897. Praha: Zemský výbor král. Českého.
- Výroční zpráva královského českého zemského porodince a nalezince v Praze za rok 1898. Jahresbericht der königl. böhmischen Landes-Gebär- und Findelanstalt in Prag für das Jahr 1898*. 1898. Praha: Zemský výbor král. Českého.
- Výroční zpráva královského českého zemského porodince a nalezince v Praze za léta 1899–1903. Jahresbericht der königl. böhmischen Landes-Gebär- und Findelanstalt in Prag für die Jahre 1899–1903*. 1903. Praha: Zemský výbor král. Českého.
- Wittelshöffer, Leopold. 1854. Zur Organisation des Gebärhause. Feuilleton. *Wiener medicinische Wochenschrift* 4: 171–172, 189–190, 219–220, 236–238, 269–270.
- Wittelshöfer, Leopold. 1856. *Wien's Heil- und Humanitätsanstalten, ihre Geschichte, Organisation und Statistik. Nach amtlichen Quellen*. Wien: L. W. Seidel.

Literatura

- Bardet, Jean-Pierre (ed.). 2003. *Lorsque l'enfant grandit, Entre dépendance et autonomie*. Paris: Presses de l'Université de Paris-Sorbonne.
- Bohdanowicz, Franz Xaver. 1952. Die k. k. Gebär- und Findelanstalt. In: *Jahrbuch der Stadt Linz*. Linz: Städtische Sammlungen.
- Brée, Sandra – Comte, Séléna. 2025. Les marques des enfants abandonnés de Nimes dans la première moitié du XIXe siècle. *Annales de démographie historique* 2: 179–212.
- Brunet, Guy. 2011. Children Abandoned and Taken Back: Children, Women, and Families in Dire Straits in Lyon in the Nineteenth Century. *Journal of Family History* 36, 4: 424–439.
<https://doi.org/10.1177/0363199011416332>
- Delasselle, Claude. 1975. Les enfants abandonnés á Paris au XVIIIe siècle. *Annales. Histoire, Sciences Sociales* 30, 1: 187–218.
<https://doi.org/10.3406/ahess.1975.293598>

- Dubois, Arlette. 2008. *Les enfants du secret. Enfants trouvés du XVIIe siècle à nos jours*. Paris: Magellan & Cie.
- Halířová, Martina. 2009. Osvícenský stát a péče o nalezence. In: Lorman, Jaroslav – Tinková, Daniela (eds.): *Post tenebras spero lucem. Duchovní tvář českého a moravského osvícenství*. Praha: Casablanca: 106–117.
- Halířová, Martina. 2012. *Sociální patologie a ochrana dětství v Čechách od dob osvícenství do roku 1914*. Pardubice: Univerzita Pardubice.
- Hlavačka, Milan – Cibulka, Pavel a kol. 2015. *Sociální myšlení a sociální praxe v českých zemích 1781–1939. Ideje, instituce, legislativa*. Praha: Historický ústav.
- Hunecke, Volker. 1987. *Die Findelkinder von Mailand. Kinderaussetzung und aussetzende Eltern vom 17. bis zum 19. Jahrhundert*. Stuttgart: Klett-Cotta O.
- Janák, Jan. 1970. *Příčiny vzniku předlitavské sociální správy*. Brno: Universita J. E. Purkyně.
- Cheetz-Nguyen, Jessica A. 2007. Calculus of Respectability: Defining the World of Foundling Hospital Women and Children in Victorian London. *Annales de démographie historique* 114, 2: 13–36.
- Kaser, Karl. 1987. Die Findelkinder der Oststeiermark (vom 19. bis ins beginnende 20. Jahrhundert. *Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark* 78: 277–297.
- Křepelková, Anna – Skýbová, Anna. 1967. *Žemská porodnice a nalezinec v Praze 1789–1949/56*. Inventář Národního archivu (rukopis). Praha: Národní archiv.
- Laplaige, Danielle. 1989. *Sans famille á Paris. Orphelins et enfants abandonnés de la Seine au XIXe siècle*. Paris: Centurion.
- Le Boulanger, Isabelle. 2011. *L'abandon d'enfants. L'exemple des Côtes-du-Nord au XIXe siècle*. Rennes: Presses universitaires de Rennes.
- Lenderová, Milena – Halířová, Martina – Jiránek, Tomáš. 2015. *Vše pro dítě! Válečné dětství 1914–1918*. Praha – Litomyšl: Paseka.
- Lenderová, Milena – Rýdl, Karel 2006. *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století*. Praha – Litomyšl: Paseka.
- Lenderová, Milena a kol. 2020. *Ženy s kufříkem a nadějí. Porodní báby a asistentky v českých zemích od poloviny 19. do poloviny 20. století*. Praha: Karolinum.
- Levene, Alys. 2012. *The Childhood of the Poor: Welfare in Eighteenth-century London*. New York: Palgrave Macmillan.
- Mannová, Elena – Kušnířáková, Ingrid. 2020. *Zabránit bahnu morálneho rozkladu. Starostlivosť o osirelé deti v Uhorsku/na Slovensku do roku 1945*. Bratislava: Veda.

- McEven, Britta. 2023. Shame, Sympathy, and the Single Mother in Vienna, 1880–1930. *Journal of Women's History* 35, 1: 100–120.
- Meumann, Markus. 1995. *Findelkinder, Waisenhäuser, Kindsmord. Unversorgte Kinder in der frühneuzeitlichen Gesellschaft*. München: Oldenbourg Verlag.
- Nebřenský, Zdeněk – Gecko, Tomáš – Herc, Svatopluk. 2022. *Blahodárná monarchie: Vláda, podnikatelé a sociální politika 1867–1914*. Praha: NLN.
- Pawlowsky, Verena. 2001. *Mutter ledig – Vater Staat. Das Gebär- und Findelhaus von 1784–1910*. Innsbruck – Wien – München: Studien Verlag.
- Polívková, Květa. 1956. Historie olomouckého porodnictví. *Československá gynekologie* 21, 6: 411–417.
- Robin-Romero, Isabelle. 2007. *Les orphelins de Paris. Enfants et assistance aux XVIe–XVIIIe siècles*. Paris: PUPS.
- Rollet-Vey, Catharine. 2007. Les enfants abandonnés: d'une histoire institutionnelle aux trajectoires individuelles. *Annales de démographie historique* 114: 7–12.
- Sandri, Lucia. 2003. Ségrégation et violence. Les enfants trouvés á Florence et en Toscane entre le XVIIe et le XVIIIe siècles. In: Bardet, Jean-Pierre (ed.): *Lorsque l'enfant grandit, Entre dépendance et autonomie*. Paris: Presses de l'Université de Paris-Sorbonne: 965–976.
- Skořepová, Markéta. 2025. Foundlings and Foster Children in Rural Families in 19th-Century Bohemia (Českomoravská vrchovina, Novohradské Hory, Šumava). *Histoire des Alpes* 30: 115–133.
- Svobodný, Petr. 1991. Les enfants abandonnés de l'Hôpital Italien de Prague. In: *Enfance abandonnée et société en Europe XIVe–XXe siècle*. Rom: École Française de Rome: 1097–1122.
- Svobodný, Petr – Černý, Karel. 2023. *Velké dějiny země Koruny české – Lékařství*. Praha – Litomyšl: Paseka.
- Svobodný, Petr – Hlaváčková, Ludmila. 1999. *Pražské špitály a nemocnice*. Praha: NLN.
- Svobodný, Petr – Kuběla, Petr. 1991. Matriky zemřelých Vlašského špitálu v Praze (1719–1789). *Historická demografie* 15: 47–75.
- Šubrtová, Alena. 1968. Kojenecká úmrtnost v Praze v letech 1785–1815 na základě matrik. *Historická demografie* 2: 45–57.
- Ulbricht, Otto. 1985. The Debate about Foundling Hospitals in Enlightenment Germany: Infanticide, Illegitimacy, and Infant Mortality Rates. *Central European History* 18, 3/4: 211–256.
- Tinková, Daniela. 2010. *Tělo, věda, stát. Zrození porodnice v osvěcenské Evropě*. Praha: Argo.

Viazzo, Pier Paolo – Bortolotto, Maria – Zanotto, Andrea. 1994. Child Care, Infant Mortality, and the Impact of Legislation. The Case of Florence's Foundling Hospital, 1840–1940. *Continuity and Change* 9, 2: 243–269. <https://doi.org/10.1017/S026841600000228>